

Bartosz Dziewiałtowski-Gintowt

Macedonia Północna wobec Inicjatywy Trójmorza – wymiar polityczny, gospodarczy i wojskowy

Wstęp

Inicjatywa Trójmorza (*Trimarium, Three Seas Initiative – TSI*), zainicjowana przez prezydentów Polski i Chorwacji na szczycie ONZ w 2015 r., a zainaugurowana na spotkaniu głów państw Europy Środkowej w Dubrowniku rok później, zrzesza dwunastu członków Unii Europejskiej: Austrię, Bułgarię, Chorwację, Czechy, Estonię, Litwę, Łotwę, Polskę, Rumunię, Słowację, Słowenię i Węgry¹. Macedonia Północna w 2018 r. wyraziła zainteresowanie udziałem we wspomnianych projektach. Państwo, powstałe w 1991 r. w wyniku rozpadu federacji jugosłowiańskiej, charakteryzowało się permanentną niestabilnością, o czym najdobitniej świadczą trzy wydarzenia i ich negatywne konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego: zbrojny konflikt na tle etnicznym z mniejszością albańską w 2001 r.²,

¹ Z uwagi na ramy niniejszego opracowania pozostaje odesłanie do obszernej literatury w języku polskim na temat Inicjatywy Trójmorza: P. Kowal, A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza: geneza, cele i funkcjonowanie*, Warszawa 2019; K. Szczerski, *Utopia europejska. Kryzys integracji i polska inicjatywa naprawy*, Kraków 2017; G. Baziur, *Trójmorze jako koncepcja bezpieczeństwa i rozwoju ekonomicznego Europy Wschodniej*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, nr 23; B. Bielszczuk, *Trójmorze: współpraca na rzecz unijnego i regionalnego rynku gazu*, „Biuletyn PISM”, 30 VI 2017; A. Bieńczyk-Missala, *Od Międzymorza do Trójmorza – meandry polityki zagranicznej Polski w Europie Środkowej*, „Stosunki Międzynarodowe” 2018, nr 1; M. Czernicka, *Trójmorze w bułgarskiej polityce bezpieczeństwa*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, nr 26; M. Dahl, *Inicjatywa Trójmorza z perspektywy niemieckiej*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2; A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Środkowoeuropejska a Trójmorze – odmienne koncepcje współpracy w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Studia Polityczne” 2018, nr 1; M. Sienkiewicz, *Koncepcja Trójmorza w polityce zagranicznej Polski po 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1; T. Stępniewski, *Inicjatywa Trójmorza: uwarunkowania geopolityczne i nowy model regionalnej współpracy*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2; P. Ukielski, *Inicjatywa Trójmorza w polskiej polityce zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2; B. Wiśniewski i in., *Trójmorze – nowy instrument w polskiej polityce zagranicznej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2017, nr 4.

² W tej kwestii na szczególną uwagę zasługują prace Ireny Stawowy-Kawki: *Albańczycy w Macedonii 1944-2001*, Kraków 2014; *Problem albański w Republice Macedonii*, „Prace Komisji

głęboki kryzys wewnętrzny z lat 2015-2017³ oraz przewlekły spór grecko-macedoński o nazwę państwa⁴. Dopiero zakończenie ostatniej z wymienionych kwestii pozwoliło władzom w Skopje na poczynienie postępów w integracji z obszarem euroatlantyckim do tego stopnia, że w lutym 2019 r. władze macedońskie parafowały protokół akcesyjny do NATO, a w 2020 r. najprawdopodobniej rozpoczną negocjacje z Unią Europejską. W tym kontekście wydaje się zasadne omówienie stosunku Macedonii Północnej do inicjatywy konstruowanej przez te państwa unijne, które geograficznie i po części kulturowo są jej relatywnie bliskie. Podczas gdy podjęcie tematyki politycznej i gospodarczej nie budzi wątpliwości z uwagi na istotę wspólnoty europejskiej, to wybór wymiaru wojskowego był podyktowany znacznym zaawansowaniem integracji Macedonii Północnej z Sojuszem Północnoatlantyckim. Dążenie do osiągnięcia efektu synergii między obydwoma procesami wybrzmiewa we wszystkich macedońskich dokumentach państwowych.

Biorąc pod uwagę powyższe kwestie celem niniejszej pracy będzie ustalenie: 1) Czy potencjalne partnerstwo z TSI może być skorelowane z procesem integracji Macedonii Północnej z euroatlantyckim obszarem bezpieczeństwa? 2) Jakie

Środkowoeuropejskiej PAU” 1996, t. IV, s. 81-96; *Rola porozumienia ochrydzkiego w stabilizacji sytuacji politycznej na Bałkanach*, [w:] *Między wielką polityką a narodowym partykularyzmem*, red. J. Kiwerska, B. Koszel, Poznań 2002, s. 391-401.

³ W języku polskim na ten temat pisali m.in.: B. Dziewiałtowski-Gintowt, *Wpływ kryzysu ukraińskiego na sytuację społeczno-polityczną Macedonii w latach 2014-2016*, [w:] *Polska-Rosja. W świecie globalnych przeobrażeń*, red. D. Jarnicki, A. Piskorz, Warszawa-Siedlce 2018, s. 116-138; D. Wilk, *Polityka rządu wobec organizacji pozarządowych w latach 2008-2016 a kryzys polityczny w Macedonii*, „*Studia Politologica Ucraino-Polona*” 2017, nr 7, s. 48-58. Na uwagę zasługuje również literatura dostępna w języku angielskim: N. Atanasoski, E. McElroy, *Post-socialism and the Afterlives of Revolution: Impossible Spaces of Dissent*, [w:] *Reframing Critical, Literary, and Cultural Theories. Thought on the Edge*, ed. N. Pireddu, New York 2018, s. 273-297; B. Vankovska, *Social Movements and Protests in Macedonia. Between State-Building and Popular Demands from Below*, „*Security Dialogues*” 2015, vol. 6, no. 2-1, s. 41-54; P. Reef, *Macedonia's Colourful Revolution and the Elections of 2016. A Chance for Democracy, or All for Nothing?*, „*Südosteuropa*” 2017, no. 65 (1), s. 170-182.

⁴ Szerzej na temat grecko-macedońskiego sporu nomenklaturowego w literaturze polskiej zob. A. Adamczyk, *Kwestia macedońska w bałkańskiej polityce Grecji*, „*Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*” 2009, r. 7, cz. 2, s. 51-67; J. Paszkiewicz, *Problem macedoński w przetargach politycznych na Bałkanach w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku*, „*Balkanica Posnaniensia. Acta et studia*” 2009, t. XV, s. 173-188; I. Stawowy-Kawka, *Republika Macedonii i Macedończycy w greckiej polityce po 1991 roku*, [w:] *Macedoński dyskurs niepodległościowy. Historia, kultura, literatura, język, media*, red. I. Stawowy-Kawka, M. Kawka, Kraków 2011, s. 203-212. Prace dostępne w języku angielskim: B. Dziewiałtowski-Gintowt, *Greek-Macedonian Nomenclatural Dispute and its Impact on European Security*, [w:] *Modern Research Trends of Young Scientists: Current Status, Problems and Prospects*, red. M. Baranowska-Szczepańska, M. Gołaszewski, Poznań 2012, s. 121-138; B. Vankovska, *David vs. Goliath: The Macedonian Position(s) in the So-called „Name Dispute” with Greece*, „*Südosteuropa. Zeitschrift für Politik und Gesellschaft*” 2010, no. 3, s. 435-467.

czynnikami zdecydowały o możliwości udziału Macedonii Północnej w projektach priorytetowych TSI? 3) Jak potencjalne partnerstwo z TSI może wpłynąć na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Macedonii Północnej? 4) Czy macedońskie elity polityczne uznają potencjalne partnerstwo z TSI za instrument europeizacji państwa?

Bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Macedonii a potencjalne partnerstwo z TSI

Od początku istnienia niepodległej Macedonii, jej bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne poddawane były nieustannym próbom. Nie może zatem dziwić fakt, że proces integracji euroatlantyckiej przebiegał w sposób równie dynamiczny co dysharmonijny, ponieważ był ściśle skorelowany z grecko-macedońskim sporem o konstytucyjną nazwę państwa „Republika Macedonia”. Jedną z głównych przyczyn tego stanu była dysproporcja obydwu podmiotów. Grecja, jako pełnoprawny członek struktur europejskich i natowskich, dysponowała wszelkimi narzędziami służącymi do blokowania członkostwa słabszego przeciwnika w organizacjach międzynarodowych⁵.

Wspomnianą korelację widać wyraźnie, jeśli zestawimy etapy integracji z fazami sporu nomenklaturowego (zob. tabela 1). Chociaż poszczególne cykle nie zawsze pokrywają się ze sobą w czasie, to między analizowanymi procesami można zaobserwować pewną prawidłowość: niemal za każdym razem, gdy integracja euroatlantycka Macedonii odnotowywała postępy, to stosunki grecko-macedońskie charakteryzował regres, a rozmowy w sprawie nazwy znajdowały się w impasie. Wyjątek stanowią etapy końcowe trzech obserwowanych procesów: w każdym z nich nastąpił progres, który w dwóch przypadkach (integracji z NATO i sporu o nazwę) doprowadził do ich zakończenia. Złożyły się na to dwie kwestie: rosnąca presja Unii Europejskiej na Grecję, której pozycja, wskutek kryzysu w strefie euro, uległa poważnemu osłabieniu⁶. Ponadto wydarzenia wewnętrzne w Macedonii zwane „kolorową rewolucją” lub „bałkańskim majdanem” doprowadziły

⁵ J. Paszkiewicz, *Problem konsolidacji współczesnego państwa macedońskiego w kontekście jego aspiracji do Unii Europejskiej*, „Slavia Meridionalis” 2012, nr 12, s. 77-92; M. Karadzoski, A. Adamczyk, *Najważniejsze problemy Macedonii w procesie integracji z Unią Europejską*, „Studia Europejskie” 2015, nr 2, s. 27-44; A. Graan, *On the politics of „Imidż”: European integration and the trials of recognition in postconflict Macedonia*, „Slavic Review” 2010, no. 69 (4), s. 835-858; F. Mavromatidis, *The Role of the European Union in the Name Dispute between Greece and FYR Macedonia*, „Journal of Contemporary European Studies” 2010, no. 18 (1), s. 47-62.

⁶ A. Adamczyk, *Kryzys w kryzysie – społeczne i polityczne następstwa napływu migrantów do Grecji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, nr 14 (5), s. 265-280; B. Koszel, *Niemcy wobec greckiego kryzysu finansowego (2009-2015)*, „Przegląd Politologiczny”

do przedterminowych wyborów⁷. W rezultacie wyłonił się nowy, lewicowy rząd premiera Zorana Zaeva, który zintensyfikował działania w kierunku integracji euroatlantyckiej.

W tym samym czasie wśród nowych państw UE, jak wspomniano, kształtowała się formuła współpracy zarówno w ramach samego Trójmorza, jak i kooperacji z aktorami zewnętrznymi. Wprawdzie podstawą członkostwa w inicjatywie była przynależność do UE państw położonych między Adriatykiem, Bałtykiem i Morzem Czarnym, to nie wykluczała ona udziału na zasadach partnerskich państw trzecich, również tych spoza Unii. W deklaracji z I Szczytu w Dubrowniku (25-26 VIII 2016 r.) stwierdzono, że TSI jest „otwarta na partnerstwo z zainteresowanymi państwowymi lub biznesowymi podmiotami z całego świata...”⁸. Równie ogólny charakter miała deklaracja II Szczytu w Warszawie (6-7 VI 2017 r.), w której stwierdzono, że inicjatywa „jest otwarta dla zainteresowanych podmiotów gospodarczych z całego świata i partnerów globalnych”⁹. Dopiero deklaracja III Szczytu TSI w Bukareszcie (17-18 IX 2018 r.) wyraźniej określiła geograficzny i instytucjonalny obszar partnerstwa. Za partnerów instytucjonalnych uznano Komisję Europejską, Europejski Bank Inwestycyjny, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju oraz Bank Światowy. Podkreślono też możliwość zacieśnienia relacji polityczno-gospodarczych z partnerami „ze społeczności euroatlantyckiej”, wymieniając jedynie Niemcy i Stany Zjednoczone. Ponadto obecność gospodarczą USA w regionie Trójmorza uznano za szansę na „wzmocnienie więzi transatlantyckiej” oraz „dodatkowy katalizator dla silniejszego partnerstwa transatlantyckiego”. Jednakże najważniejszy dla tematu pracy fragment dokumentu dotyczy potencjału TSI w kwestii „wsparcia polityk UE skierowanych do krajów Bałkanów Zachodnich i Partnerstwa Wschodniego, oraz uzupełnienia wysiłków mających na celu zbliżenie tych dwóch regionów do Unii Europejskiej, w tym poprzez tworzenie lepszych połączeń”¹⁰. Deklaracja IV Szczytu TSI w Lublanie (5-6 VI 2019 r.)

2015, nr 4, s. 7-18; J. Bilski, M. Janicka, *Kryzys strefy euro. Przypadek Grecji*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, nr 97, s. 199-215.

⁷ N. Atanasoski, E. McElroy, *op.cit.*, s. 289-293; B. Dziewiałtowski-Gintowt, *Wpływ kryzysu ukraińskiego...*, s. 125-132; P. Reef, *op.cit.*, s. 170-174; D. Wilk, *op.cit.*, s. 52-55; B. Vankovska, *Social Movements and Protests...*, s. 48-52.

⁸ Cyt. za: *Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójmorza (Deklaracja z Dubrownika), Dubrownik, 25 sierpnia 2016*, na podstawie dokumentu udostępnionego na oficjalnej stronie Kancelarii Prezydenta RP, <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,105,wspolna-deklaracja-w-sprawie-inicjatywy-trojmorza.html> (30 VII 2019).

⁹ Cyt. za: *The Second Summit of the 3 Seas Initiative Joint Declaration, Warsaw, 6-7 July 2017*, tłum. własne na podstawie dokumentu udostępnionego na oficjalnej stronie Inicjatywy Trójmorza, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/06/WARSAW.pdf> (7 VII 2019).

¹⁰ Cyt. za: *Joint Declaration of the Third Summit of the Three Seas Initiative (Bucharest, 17-18 September 2018)*, tłum. własne na podstawie dokumentu udostępnionego na oficjalnej stronie Inicjatywy Trójmorza, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/BUCHAREST-SUMMIT-JOINT-DECLARATION.pdf> (30 VII 2019).

Tabela 1. Porównanie etapów integracji Macedonii z UE i NATO z fazami grecko-macedońskiego sporu nomenklaturowego

Etapy integracji ze Wspólnotami Europejskimi/Unią Europejską	Etapy integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim	Fazy sporu nomenklaturowego Grecji z Macedonią
1992-1995 – brak postępów pomimo ustanowienia przez Macedonię stałego biura łącznikowego w Brukseli	1991-1993 – brak postępów wskutek braku macedońskich sił zbrojnych i blokady gospodarczej Grecji	1991-1992 – faza ukryta – progres : uznanie Macedonii pod konstytucyjną nazwą najważniejszych podmiotów (Rosja, USA, Turcja, WE, NATO)
1995-2001 – progres : nawiązanie stosunków dobrosąsiedzkich, dopuszczenie macedońskich towarów do rynku wspólnotowego i funduszy przedakcesyjnych PHARE	1993-1999 – progres : utworzenie macedońskich sił zbrojnych, obecność lotnictwa NATO jako wsparcie dla sił pokojowych ONZ; złożenie wniosku o członkostwo Macedonii w Sojuszu, przystąpienie do programu „Partnerstwo dla Pokoju”, uznanie Macedonii za państwo kandydackie NATO	1992-1995 – I faza gorąca – impas ; blokada gospodarcza przez Grecję, uznanie państwa przez najważniejsze podmioty (m.in. USA, Chiny, Francja, Niemcy, Wielka Brytania) pod tymczasową nazwą Była Jugosłowiańska Republika Macedonii
2001-2006 – progres : pomoc w rozwiązaniu konfliktu z mniejszością albańską – unijna misja wojskowa <i>Concordia</i> , misje policyjne <i>Proxima</i> i EUPAT, złożenie wniosku o członkostwo Macedonii w UE, przyznanie statusu kandydata do członkostwa, dostęp do programu pomocowego CARDS	1999-2003 – impas wskutek kryzysu w Kosowie oraz konfliktu z mniejszością albańską w 2001 r., braku skutecznej pomocy w zarządzaniu uchodźcami albańskimi z Kosowa; antyamerykańskie i antynatowskie nastroje w Macedonii, niezadowolenie z przebiegu operacji pokojowych NATO w Macedonii <i>Essential Harvest</i> , <i>Amber Fox</i> i <i>Allied Harmony</i> – Albańczycy zdali jedynie 1/3 broni	1995-2004 – I faza odprężenia: progres w stosunkach dwustronnych – Grecja największym inwestorem w Macedonii
2006-2017 – impas : zablokowanie przez Grecję rozpoczęcia negocjacji członkowskich, w zamian ustanowienie dialogu akcesyjnego wysokiego szczebla, dopuszczenie do funduszy przedakcesyjnych IPA, zniesienie reżimu wizowego dla obywateli Macedonii, rezolucja Parlamentu Europejskiego o potrzebie rozpoczęcia negocjacji członkowskich z Macedonią niezależnie od sporu z Grecją; kryzys wewnętrzny spowodowany m.in. brakiem postępów w integracji z obszarem euroatlantyckim, wybuch tzw. kolorowej rewolucji, określanej jako bałkański majdan	2003-2008 – progres : udział wojsk macedońskich w misji NATO w Afganistanie i misji sojuszniczej USA w Iraku; podpisanie tzw. Karty Adriatyckiej wraz z Albanią i Chorwacją – zobowiązanie USA wsparcia integracji wymienionych państw z NATO, reforma armii macedońskiej, zaproszenie do grona pełnoprawnych członków Sojuszu	2004-2012 – II faza gorąca: impas – zerwanie stosunków pod wpływem prowokacji z obu stron; blokada wstąpienia do NATO Macedonii przez Grecję na szczycie w Bukareszcie; rozpoczęcie negocjacji pod auspicjami ONZ
2017-2019 – progres : przedterminowe wybory w Macedonii – zwycięstwo sił proeuropejskich, zawarcie między Grecją i Macedonią kompromisu w sprawie nazwy „Republika Macedonii Północnej”, referendum w sprawie przyjęcia kompromisowej nazwy, ratyfikacja umowy przez parlamenty obydwu państw	2008-2018 – impas : weto Grecji w sprawie przyjęcia Macedonii do NATO na szczycie w Bukareszcie, gdzie przyjęto Albanię i Chorwację; kryzys wewnętrzny spowodowany m.in. brakiem postępów w integracji z obszarem euroatlantyckim, wybuch tzw. kolorowej rewolucji, określanej jako bałkański majdan	2012-2019 – II faza odprężenia: progres – wznowienie kontaktów dyplomatycznych; zawarcie między Grecją i Macedonią kompromisu w sprawie nazwy „Republika Macedonii Północnej”, referendum w sprawie przyjęcia kompromisowej nazwy, ratyfikacja umowy przez parlamenty obydwu państw
	2018-2019 – progres : zawarcie między Grecją i Macedonią kompromisu w sprawie sporu o nazwę państwa, ratyfikacja umowy przez parlamenty obydwu państw, podpisanie przez władze Macedonii protokołu akcesyjnego do NATO	

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury wyszczególnionej w przypisach 2-5.

potwierdziła otwartość na partnerstwo z Bałkanami Zachodnimi, instytucjami finansowymi, Komisją Europejską oraz Niemcami, a także obecność gospodarczą USA w regionie¹¹.

Warto podkreślić, że integracja ze społecznością euroatlantycką, jak ją określono w deklaracji bukaresztańskiej, była obecna w macedońskich dokumentach państwowych co najmniej od początku XXI w.¹². Charakterystyczne, że najbardziej aktualny dokument pt. *Program pracy rządu 2017-2020*, opublikowany w 2017 r., wymienia członkostwo w NATO i UE dopiero na szóstym miejscu¹³, choć na liście rządowych priorytetów strategicznych obydwa cele znajdują się znacznie wyżej, odpowiednio na drugim i trzecim miejscu¹⁴. Wyższym priorytetem w obydwu zestawieniach okazały się kwestie gospodarcze i socjalne. Kluczowe dla tematu pracy jest uznanie procesów euroatlantyckich i rozwoju stosunków dobrosąsiedzkich za jeden cel strategiczny. Wskazuje na to już sam tytuł rozdziału: *Republika Macedonii Północnej: członek NATO i Unii Europejskiej*. Najistotniejszym zapisem tej części dokumentu wydaje się fragment dotyczący stosunków z sąsiadami. Czytamy tam, że

Rząd skoncentruje się na regionalnej i dobrosąsiedzkiej współpracy. W związku z tym, w celu poprawy rozwoju regionalnego i stabilności, wzmocnimy wszechstronną wymianę i współpracę z naszymi sąsiadami we wszystkich obszarach dzięki **zwiększonemu udziałowi i wpływowi we wszystkich inicjatywach regionalnych, poważnemu i aktywnemu podejściu do projektów infrastrukturalnych, energetycznych i telekomunikacyjnych** [podkr. – B.D.G.]¹⁵.

Biorąc pod uwagę fakt, że Trójmorze jest inicjatywą regionalną realizującą projekty energetyczne, transportowe i cyfrowe, to potencjalne partnerstwo TSI z Macedonią Północną wpisuje się w rządowy plan działania na lata 2017-2020. Ponadto udział w wymienionych projektach może być skutecznym narzędziem

¹¹ Cyt. za: *Joint Declaration of the Fourth Summit of the Three Seas Initiative (Ljubljana, 5-6 June 2019)*, tłum. własne na podstawie dokumentu udostępnionego na oficjalnej stronie IV Szczytu TSI w Lublanie, <https://three.si/joint-declaration> (30 VII 2019).

¹² Zbiór dokumentów dotyczących integracji Macedonii z Unią Europejską jest dostępny w języku macedońskim na oficjalnej stronie Parlamentu Republiki Macedonii Północnej, <https://www.sobranie.mk/dokumenti-rm-eu-cbb3490c-fe7d-4750-82f4-67c619c46a6a.nsp> (30 VII 2019). Dokumenty te w języku angielskim dostępne są na oficjalnej stronie Komisji Europejskiej, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/key-documents_en?f%5B0%5D=field_file_country%3A86 (30 VII 2019).

¹³ Członkostwo w NATO i UE w programie prac rządu Republiki Macedonii Północnej (RMP) dostępnym w języku macedońskim, wyszczególnione jest dopiero na s. 12-15. Zob. *Програма за работа на владата 2017 – 2020*, https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2017-2020/Programa_Vlada_2017-2020_MKD.pdf (30 VII 2019), tłum. własne.

¹⁴ Por. *Strategic Priorities*, <https://vlada.gov.mk/node/18029?ln=en-gb> (30 VII 2019).

¹⁵ Cyt. za: *Програма за работа на владата...*, s. 13.

służącym integracji europejskiej. Tym bardziej, że wyznaczona w dokumencie na 2018 r. data rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych z UE nie została dotrzymana z uwagi na weto Francji w czerwcu 2019 r.¹⁶

Wymiar wojskowy integracji Macedonii z obszarem euroatlantyckim zawiera się w następnym rozdziale omawianego programu pt. *Polityka obronna w kontekście NATO*. Autorzy dokumentu podkreślili, że strategiczne dla państwa „członkostwo w NATO nie oznacza tylko bezpieczeństwa i stabilności państwa. Jest podstawą i głównym warunkiem rozwoju gospodarczego i oczekiwanych inwestycji zagranicznych”. Inny fragment tego rozdziału koncentruje się na planowanym wdrożeniu „zrównoważonych zdolności i interoperacyjności, których oczekuje się od przyszłego państwa członkowskiego NATO”. Dalej rząd zamierza realizować „długoterminowy plan rozwoju obronności tak, aby zabezpieczyć środki na obronę w wysokości 2,3-2,6% PKB”¹⁷. Zatem członkostwo w Sojuszu, zdaniem autorów programu, oprócz oczywistych korzyści polityczno-wojskowych, jest skorelowane z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa. W szczególności, aby sprostać wymaganiom bliskiego już członkostwa w Sojuszu konieczne wydaje się zwiększenie zamówień publicznych w przemyśle zbrojeniowym w celu osiągnięcia planowanego pułapu wydatków obronnych.

Nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa zewnętrznego Macedonii Północnej jest z kolei powołanie w 2015 r. w ramach NATO tzw. Bukareszteńskiej Dziewiątki (w skrócie grupa B9), czyli państw zlokalizowanych na wschodniej flance. Do inicjatywy tej należą wszystkie państwa TSI oprócz Austrii – ponieważ nie jest członkiem Sojuszu, a także Chorwacji i Słowenii – ponieważ nie są umiejscowione na wschodniej flance. Z jednej strony B9 jest stymulowana przez natowską agendę bezpieczeństwa, ukształtowaną pod wpływem prowadzenia przez Rosję działań hybrydowych i polityki faktów dokonanych w bliskim sąsiedztwie wschodniej flanki¹⁸. Z drugiej strony TSI ukierunkowana jest na wzrost gospodarczy i wzajemne połączenia infrastrukturalne. Obydwie inicjatywy, komplementarne wobec siebie, powinny zyskać jednakową uwagę władz w Skopje, szczególnie w przededniu członkostwa Macedonii Północnej w NATO.

¹⁶ Oficjalnie rząd Francji uzasadnił to niezadowolającymi postępami władz w Skopje w dziedzinie reformy praworządności i walki z przestępczością zorganizowaną. Por. *Macedonia faces 12-month wait for EU accession talks*, <https://www.ft.com/content/cf67a85c-7965-11e8-bc55-50daf11b720d> (30 VII 2019).

¹⁷ Cyt. za: *Програма за работа на владата...*, s. 16.

¹⁸ Szerzej na temat wzajemnych powiązań TSI i grupy B9 zob.: T. Stępniewski, *Inicjatywa Trójmorza: uwarunkowania geopolityczne...*, s. 39-40.

Możliwości partnerstwa Macedonii Północnej z TSI w wymiarze infrastrukturalnym

Najistotniejszy z punktu widzenia możliwości udziału w projektach TSI jest niewątpliwie rozdział pt. *Inwestycje na rzecz zrównoważonego wzrostu*, podzielony na cztery podrozdziały, z których kluczowe znaczenie mają trzy ostatnie: *Infrastruktura*, *Energetyka i Społeczeństwo informacyjne*. W kwestii projektów infrastrukturalnych rząd zaplanował działania na rzecz inwestycji w infrastrukturę drogową w wysokości 3 mld euro w ciągu najbliższych 10 lat, co zwiększy obecne niedobory finansowe na utrzymanie dróg. Dzięki tym inwestycjom możliwa będzie budowa 600 km autostrad i dróg ekspresowych, 550 km dróg krajowych i regionalnych oraz ok. 1000 km dróg lokalnych m.in. przy udziale funduszy przedakcesyjnych (ang. *Instrument for Pre-Accession Assistance* – IPA). Na liście priorytetowych dróg szybkiego ruchu¹⁹ znalazły się m.in. odcinek autostrady A2 Gostivar – Kičevo – Ochryda, która jest częścią międzynarodowego korytarza transportowego E65 Malmö (Szwecja) – Chania (Kreta). Warto podkreślić, że trasa znajduje się na liście Transeuropejskich Sieci Transportowych (ang. *The Trans-European Transport Networks* – TEN-T) Unii Europejskiej, a także na liście projektów priorytetowych TSI. Jej znaczenie jest kluczowe dla transportu ładunków samochodami ciężarowymi z Europy Południowej do Europy Północnej dzięki wykorzystaniu przeprawy promowej ze szwedzkiego Ystad do polskiego Świnoujścia.

Kolejnym odcinkiem zaplanowanym do realizacji jest droga ekspresowa Kumanovo – granica macedońsko-bułgarska, która jest częścią Paneuropejskiego Korytarza Transportowego nr 8, biegnącego równoleżnikowo z albańskiego portu Durrës nad Adriatykiem do bułgarskiej Warny nad Morzem Czarnym²⁰. W okolicach Sofii krzyżuje się on ze sztandarowym projektem transportowym Inicjatywy Trójmorza jakim jest *Via Carpatia*, która biegnie w układzie południkowym z litewskiej Kłajpedy nad Bałtykiem do greckiego portu w Salonikach nad Morzem Egejskim. Na liście znalazły się również odcinki autostrady A1 biegnącej w układzie północ-południe. Trasa ta jest częścią Paneuropejskiego Korytarza Transportowego nr 10 biegnącego z austriackiego Salzburga przez dwie stolice regionu Trójmorza: Lublanę, Zagrzeb, a także Belgrad i Skopje docierając do Salonik. Warto podkreślić, że droga A1 stanowi równocześnie odcinek międzynarodowego korytarza transportowego E75, który przebiega południkowo od norweskiego portu Vardø nad Morzem Barentsa do portu Sitia na Krecie, m.in. przez cztery

¹⁹ Lista priorytetowych projektów drogowo-kolejowych w Macedonii Północnej jest dostępna w cytowanym wyżej programie rządowym na lata 2017-2020, *Програма за работа на владама...*, s. 40-44.

²⁰ Odcinek jest też częścią trasy europejskiej E871 łączącej macedońskie Komanovo z Kazanlykiem w centrum Bułgarii.

państwa TSI: Polskę, Czechy, Słowację i Węgry. Rzut oka na mapę przebiegu obydwu korytarzy wystarczy do tego, by nadać im status „wysokiego priorytetu”, czyli odcinków przeznaczonych do natychmiastowej realizacji. Stąd też m.in. wynika fakt umieszczenia w programie rządowym budowy i rekonstrukcji linii kolejowych w korytarzu nr 8 i od Skopje do granicy z Bułgarią, a także rekonstrukcja i modernizacja stacji kolejowych wzdłuż korytarzy nr 8 i 10. W dokumencie zadbano również o bezpieczeństwo ruchu poprzez zaplanowanie bezkolizyjnych przejść drogowych przez korytarze 8 i 10.

W podrozdziale dotyczącym energetyki macedoński rząd planuje uruchomienie połączenia z Gazociągami Transadriatyckim (ang. *Trans Adriatic Pipeline* – TAP) w celu uniezależnienia się od dostaw gazu z Rosji, gazyfikacji południowo-zachodniej Macedonii i połączenia z systemami przesyłowymi Bułgarii i Grecji (ang. *Gas Interconnector Greece-Bulgaria* – IGB)²¹. Dzięki temu, że TAP przebiega przez terytorium północnej Grecji, Albanii, po dnie Morza Adriatyckiego do wybrzeża południowych Włoch, Macedonia będzie mogła połączyć się również z sieciami gazowymi regionu Trójmorza. Na liście projektów priorytetowych TSI znajduje się bowiem połączenie TAP z Gazociągami Jońsko-Adriatyckim (ang. *Ionian Adriatic Pipeline* – IAP)²². Jego planowany przebieg wzdłuż wybrzeża adriatyckiego przez Albanie, Czarnogórę, Bośnię i Hercegowinę i Chorwację, ma umożliwić państwom regionu Trójmorza dostęp do skroplonego gazu ziemnego (ang. *liquefied natural gas* – LNG) w oparciu o terminal gazowy na wyspie Krk. Również chorwacki gazoport, który ma być ukończony do końca 2020 r., znalazł się na liście priorytetów TSI²³. Trzeba podkreślić, że wymienione sieci przesyłowe są kompleksowe wobec flagowego projektu Trójmorza jakim jest Korytarz Północ-Południe, który do 2030 r. ma umożliwić m.in. połączenie terminali LNG w Świnoujściu i na wyspie Krk. Dzięki temu cały region może zyskać nie tylko dostęp do norweskiego gazu z Morza Północnego, ale również uniezależni się od dostaw gazu z Rosji, co wpłynie korzystnie na bezpieczeństwo energetyczne zarówno regionu Trójmorza, jak i połączonej z nim Macedonii Północnej.

²¹ Програма за работа на владата..., s. 46.

²² Lista projektów priorytetowych TSI dostępna jest na oficjalnej stronie inicjatywy, *The Three Seas Initiative Priority Interconnection Projects*, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/LIST-OF-PRIORITY-INTERCONNECTION-PROJECTS-2018.pdf> (30 VII 2019). Projekt gazociągu IAP opisany jest na s. 30-31.

²³ *Ibidem*, s. 32-34.

Partnerstwo Macedonii Północnej z TSI w wymiarze gospodarczym

Na III Szczycie TSI (18 IX 2018 r.) zainicjowano Forum Biznesu Trójmorza, na którym obecni byli przedstawiciele rządów państw Bałkanów Zachodnich. Macedonię Północną reprezentował minister ds. regulacji poprawy klimatu inwestycyjnego dla przedsiębiorstw krajowych Zoran Šapurić, który wziął udział w panelu zatytułowanym *Możliwości współpracy państw sąsiadujących z regionem Inicjatywy Trójmorza*. W swoim wystąpieniu podkreślił, że aby skompletować wizję wolnej Europy, należy ją postrzegać w wymiarze regionalnym, obejmującym państwa spoza UE poprzez zwrócenie większej uwagi na integrację infrastrukturalną Europy Wschodniej i Bałkanów Zachodnich. Jego zdaniem należy wzmocnić podejście regionalne w dziedzinie infrastruktury drogowej, kolejowej oraz energetycznej, co przyczyni się do promowania współpracy gospodarczej w państwach regionu, a także ułatwi wymianę handlową towarów i usług. Oświadczył też, że Macedonia Północna jest zainteresowana aktywnym uczestnictwem w tej inicjatywie i oczekuje postępów w realizacji konkretnych projektów. Zaznaczył na koniec, że oczekuje wzmocnienia współpracy regionalnej dzięki procesom integracji państw Bałkanów Zachodnich i państw TSI w ramach UE i NATO, co zwiększy atrakcyjność europejskich i euroatlantyckich perspektyw państw Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej²⁴.

Warto zaznaczyć, że na szczycie w Bukareszcie przyjęto też deklarację o powołaniu sieci Izb Handlowo-Przemysłowych Trójmorza, która ma sprzyjać integracji rynków kapitałowych m.in. przez intensyfikację wymiany handlowej między państwami regionu. Dlatego na szczycie w Lublanie, w ramach II Forum Biznesu TSI zorganizowano panel dla członków sieci z udziałem ich odpowiedników z Bałkanów Zachodnich. Macedonię Północną reprezentował przedstawiciel Macedońskiej Izby Gospodarczej Atanas Kočov, który wskazał na komplementarność gospodarek jako szansę na zacieśnienie stosunków handlowych obydwu regionów²⁵.

Stosunki gospodarcze Macedonii Północnej z poszczególnymi państwami TSI są w dużym stopniu uzależnione od położenia geograficznego. Dysponując danymi statystycznymi za rok 2015 widać wyraźnie, że najwyższe obroty handlowe odnotowano z Bułgarią, co przełożyło się na kwotę ponad 613 mln USD. Druga pod tym względem była Rumunia, z którą Macedonia wymieniła towary na łączną kwotę 317 mln USD. Handel z pozostałymi państwami regionu był już znacznie mniej intensywny, ponieważ wartość wymiany mieściła się w przedziale między

²⁴ Wypowiedź dostępna w języku macedońskim na oficjalnej stronie ministra Šapuricia, <https://www.mdi.gov.mk/?p=1113> (19 VII 2019), tłum. własne.

²⁵ Oficjalna strona IV Szczytu TSI w Lublanie, <https://irp-cdn.multiscreensite.com/1805a6e8/files/uploaded/6-2%203SI%20High-Level%20Participants.pdf> (30 VII 2019).

94-184 mln USD. Łączna wartość wymiany handlowej między Macedonią a regionem Trójomorza wyniosła w 2015 r. nieco ponad 1,9 mld USD. Dla porównania handel z Niemcami, jako największą gospodarką Europy i partnerem TSI, wart był ponad 2,8 mld USD. Stany Zjednoczone jako światowy hegemon, a zarazem drugi partner TSI, osiągnęły w wymianie z Macedonią zaledwie 142,3 mln USD. Dla porównania wymiana z Rosją wyniosła 189 mln, z południowym sąsiadem Macedonii – Grecją aż 666 mln, a z Chinami – największą gospodarką świata i pretendencem do hegemonii, wartość handlu za 2015 r. wyniosła ponad 540 mln USD. Zatem widać, że najważniejszym partnerem handlowym są Niemcy, choć jeśli zsumować wymianę handlową wszystkich 12 gospodarek Trójomorza, to stanowi ona znaczący wolumen obrotów towarowych z Macedonią. Pod tym względem wśród państw TSI wyróżnia się Bułgaria i w mniejszym stopniu Rumunia. Pozostałe rynki regionu Europy Środkowo-Wschodniej są jeszcze stosunkowo słabo powiązane z gospodarką macedońską²⁶.

Owa komplementarność rynków Trójomorza i Macedonii, o której mówił na II Forum Biznesu A. Kočov, przejawia się w zróżnicowaniu towarów wwożonych i wywożonych z Macedonii Północnej. Państwa TSI są znaczącymi odbiorcami macedońskich produktów rolno-spożywczych (tytoń, wino, pieczywo), wyrobów tekstylnych oraz urządzeń elektrycznych (płyty, panele, konsole, biurka, szafki do sterowania elektrycznego lub dystrybucji energii elektrycznej). Natomiast Macedonia Północna sprowadza z regionu Trójomorza głównie ropę naftową i produkty ropopochodne, żeliwne lub stalowe wyroby walcowane, leki, przewodniki elektryczne na napięcie nieprzekraczające 1000 V, a także środki do mycia lub czyszczenia powierzchni²⁷.

Warto na koniec podkreślić, że swój stosunek do TSI wyraziła również macedońska opozycja. W lutym 2018 r. Vladimir Gjorčev, jeden z liderów największej partii opozycyjnej VMRO-DPMNE, oświadczył, że jego ugrupowanie ma zamiar podjąć działania na rzecz przystąpienia Macedonii do Inicjatywy Trójomorza używając

swoich zewnętrznych zasobów politycznych i kontaktów w celu zapewnienia pełnego członkostwa Macedonii w tej ważnej inicjatywie regionalnej. Uważamy, że Macedonia powinna być trzynastym państwem członkowskim, które przystąpi do Inicjatywy Trójomorza. Chciałbym powiedzieć jeszcze, że choć jest to inicjatywa europejska, to również jest silnie wspierana przez Stany Zjednoczone, tj. administrację prezydenta Donalda Trumpa. W minionym tygodniu delegacja VMRO-DPMNE, podczas wizyty w Waszyngtonie, odbyła spotkania z przedstawicielami Departamentu Stanu Białego Domu, a także społecznością think tanków, w tym

²⁶ Raport Macedońskiego Urzędu Statystycznego za 2015 r. dostępny na oficjalnej stronie urzędu pt. *Стоковна размена на Република Македонија со странство, 2015*, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/7.4.17.01.pdf> (30 VII 2019), tłum. własne.

²⁷ Szerzej zob. *ibidem*, s. 84-108.

spotkań z kongresmanami i senatorami. Wspomnieliśmy o tym pomysle, a nasi rozmówcy stwierdzili, że idea członkostwa Republiki Macedonii w Inicjatywie Trójomorza znajdzie całkowite poparcie Waszyngtonu²⁸.

Stwierdził też, że proces ten zostanie uruchomiony w ramach Europejskiej Partii Ludowej (EPL), której VMRO-DPMNE jest członkiem, a za pośrednictwem Europejskiej Partii Ludowej poprzez swoje kontakty w Brukseli macedońska partia opozycyjna będzie mogła promować tę ideę.

Ponadto VMRO-DPMNE zainicjuje spotkania z ambasadorami krajów członkowskich Inicjatywy Trójomorza, czyli wszystkimi, którzy są akredytowani w Skopje, gdzie będziemy wyjaśniać i promować tę koncepcję. Kluczowymi zagadnieniami, na których koncentruje się ta inicjatywa, są projekty infrastrukturalne, tj. autostrady, a częściowo też bezpieczeństwo energetyczne i korytarze energetyczne. Dlatego VMRO-DPMNE po raz kolejny uruchamia silną inicjatywę międzynarodową, jaką jest przystąpienie Republiki Macedonii do Inicjatywy Trójomorza, której członkami jest 12 państw europejskich między Morzami Bałtyckim, Czarnym i Adriatyckim, dlatego Macedonia powinna dołączyć do tej grupy²⁹.

Wnioski końcowe

Nie ulega wątpliwości, że udział w projektach TSI jako partner jest dla Macedonii Północnej szansą na stymulację procesu integracji z Unią Europejską. Duża część projektów priorytetowych jest realizowanych z funduszy europejskich, a pozostałe ubiegają się o takie wsparcie. Dlatego też włączenie się w projekty energetyczne i transportowe może przynieść efekt w postaci „europeizacji” macedońskiej infrastruktury dzięki połączeniom gazowym i drogowym z regionem Trójomorza. Nie bez znaczenie jest fakt, że Macedonia Północna w 2019 r. stanęła na progu członkostwa w NATO, dzięki czemu ma szansę pójścia sprawdzoną przez państwa wschodniej flanki drogą: członkostwo w Unii Europejskiej wiedzie przez akces do Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Mimo wyłącznie unijnego charakteru inicjatywy dwa czynniki zdecydowały, że projekt ten, choć znajdujący się jeszcze w stadium początkowym, wzbudził żywe zainteresowanie państwa kandydującego do członkostwa w strukturach europejskich. Pierwszą z nich jest sama istota TSI, która zakłada ściślejszą integrację państw położonych na osi północ-południe poprzez rozbudowę infrastruktury energetycznej, transportowej i cyfrowej. Dzięki temu obszar zachodnich Bałka-

²⁸ Cyt. za oficjalnym serwisem internetowym czasopisma „Курир”, <https://kurir.mk/makedonija/vesti/gjorchev-vmro-dpmne-inicira-makedonija-da-se-prikлучи-na-evroatlanskata-inicijativa-trite-morinja/> (30 VII 2019), tłum. własne.

²⁹ Cyt. za: *ibidem*.

nów mógłby z powodzeniem służyć jako przedłużenie tych połączeń w kierunku wybrzeża Morza Śródziemnego, tym samym zyskać rolę pośrednika w dostawach do Europy Środkowo-Wschodniej od południa. Drugą przyczyną możliwości uczestnictwa państw bałkańskich w inicjatywie jest – zadeklarowana na dwóch ostatnich szczytach TSI w Bukareszcie (2018) i Lublanie (2019) – otwartość na partnerstwo z państwami Europy Południowo-Wschodniej spoza UE w realizacji priorytetowych projektów omawianej inicjatywy. Powyższe uwarunkowania mogłyby sprzyjać osiągnięciu synergii z procesem integracji europejskiej.

Przez cały niemal okres swojego niepodległego bytu Macedonia była zmuszona walczyć o jego utrzymanie, zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz. Dopiero wy-ciszenie konfliktu z mniejszością albańską, obalenie autorytarnych rządów i zakończenie sporu o nazwę z Grecją pozwoliły władzom w Skopje na odważniejsze założenia programowe z perspektywą długofalową. Najlepszym przykładem na to, jak brak takiej perspektywy wpływa na bezpieczeństwo państwa, jest kryzys wewnętrzny z lat 2015-2017 i kolorowa rewolucja, która wybuchła m.in. w wyniku braku postępów w integracji europejskiej. Macedońskie elity polityczne, aby nie popełnić błędów poprzedników, uznały aktywne uczestnictwo w projektach TSI za jeden z etapów integracji europejskiej. Chociaż o ile politycy rządzący wybrali drogę ewolucyjnego dochodzenia do statusu partnera, to opozycja zdecydowała się na radykalne posunięcie, jakim jest jak najszybsze osiągnięcie pełnego członkostwa Macedonii Północnej w Inicjatywie Trójmorza. Rozwiązaniem pośrednim wydaje się tu być koncentracja władz w Skopje na reformach wewnętrznych, tak by spełnić wymagania stawiane państwom kandydującym do członkostwa w Unii Europejskiej i jak najszybciej rozpocząć negocjacje akcesyjne. Bowiern droga do Trójmorza wydaje się prowadzić przez... Brukselę.

Abstract

Bartosz Dziewiałtowski-Gintowt

North Macedonia towards the Three Seas Initiative – political, economic and military dimension

The Three-Seas Initiative (TSI) opened at the meeting of heads of Central European countries in Dubrovnik in 2016, brings together twelve members of the European Union: Austria, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Estonia, Lithuania, Latvia, Poland, Romania and Hungary. Northern Macedonia in 2018 expressed interest in participating in these projects. The state, established in 1991 as a result of the disintegration of the Yugoslav federation, was characterized by permanent instability as a result of armed ethnic conflict with the Albanian minority in 2001,

the internal crisis of 2015-2017, and the Greek-Macedonian nomenclatural dispute. The stabilization of the situation in the state allowed the Skopje authorities to make progress in integration with the Euro-Atlantic area to the extent that in February 2019 the Macedonian authorities initialed the NATO accession protocol, and in 2020 they will most likely start negotiations with the European Union. In this context, the attitude of Northern Macedonia to the initiative constructed by those EU countries, which are geographically and partly culturally relatively close to it, was discussed. The striving to achieve synergy between the processes of integration with the EU and NATO resonates in all Macedonian state documents. It seems that the potential partnership with the TSI can be correlated with the integration of Northern Macedonia into the Euro-Atlantic security area. The possibility of Northern Macedonia's participation in TSI priority projects was determined by energy and transport factors, thanks to which „the europeanization” of the Macedonian gas and road network and independence from LNG liquefied gas supplies from Russia will be possible. This will undoubtedly benefit the internal and external security of Northern Macedonia. An unfavorable factor may be a different approach to the topic among the Macedonian elites: the ruling politicians chose the path of evolutionary partner status, and the opposition decided on a radical move to achieve full membership of Northern Macedonia as soon as possible in the Trinitarian Initiative. An indirect solution seems to be the concentration of authorities in Skopje on internal reforms in order to meet the requirements for candidate countries for membership in the European Union and start accession negotiations as soon as possible. Because the road to the TSI seems to lead through Brussels.

Keywords: The Three Seas Initiative, The Republic of North Macedonia, NATO, European Union

References

Documents

Dokumenti RM/EU, <https://www.sobranie.mk/dokumenti-rm-eu-cbb3490c-fe-7d-4750-82f4-67c619c46a6a.nspix>.

Joint Declaration of the Fourth Summit of the Three Seas Initiative (Ljubljana, 5-6 June 2019), <https://three.si/joint-declaration>.

Joint Declaration of the Third Summit of the Three Seas Initiative (Bucharest, 17-18 September 2018), <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/BUCHAR-EST-SUMMIT-JOINT-DECLARATION.pdf>.

- Programa za rabota na vladata 2017-2020*, https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2017-2020/Programa_Vlada_2017-2020_MKD.pdf.
- Stokovna razmena na Republika Makedonija so stranstvo, 2015*, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/7.4.17.01.pdf>.
- Strategic Priorities*, <https://vlada.gov.mk/node/18029?ln=en-gb>.
- The Document Repository of the Directorate-General for Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/key-documents_en?f%5B0%5D=field_file_country%3A86.
- The Second Summit of the 3 Seas Initiative Joint Declaration*, Warsaw, 6-7 July 2017, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/06/WARSAW.pdf>.
- The Three Seas Initiative Priority Interconnection Projects*, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/LIST-OF-PRIORITY-INTERCONNECTION-PROJECTS-2018.pdf>.
- Učestvoto na ministerot Šapurik na Biznis forumot „Inicijativa 3 morinja” koj se održa vo Bukurešt Romanija*, <https://www.mdi.gov.mk/?p=1113>.
- Wspólna deklaracja w sprawie Inicjatywy Trójmorza (Deklaracja z Dubrownika)*, Dubrownik, 25 VIII 2016, <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,105,wspolna-deklaracja-w-sprawie-inicjatywy-trojmorza.html>.

Studies

- Adamczyk, A., *Kryzys w kryzysie – społeczne i polityczne następstwa napływu migrantów do Grecji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, no. 14 (5).
- Adamczyk, A., *Kwestia macedońska w bałkańskiej polityce Grecji*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2009, vol. 7, issue 2.
- Atanasoski, N., McElroy, E., *Postsocialism and the Afterlives of Revolution: Impossible Spaces of Dissent*, [in:] *Reframing Critical, Literary, and Cultural Theories. Thought on the Edge*, ed. N. Pireddu, New York 2018.
- Baziur, G., *Trójmorze jako koncepcja bezpieczeństwa i rozwoju ekonomicznego Europy Wschodniej*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, no. 23.
- Bieliszczuk, B., *Trójmorze: współpraca na rzecz unijnego i regionalnego rynku gazu*, „Biuletyn PISM”, 30 VI 2017.
- Bieńczyk-Missala, A., *Od Międzymorza do Trójmorza – meandry polityki zagranicznej Polski w Europie Środkowej*, „Stosunki Międzynarodowe” 2018, vol. 54, no. 1.
- Bilski, J., Janicka, M., *Kryzys strefy euro. Przypadek Grecji*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, no. 97.
- Czernicka, M., *Trójmorze w bułgarskiej polityce bezpieczeństwa*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, no. 26.
- Dahl, M., *Inicjatywa Trójmorza z perspektywy niemieckiej*, „Studia Europejskie” 2018, no. 2.

- Dziewiałtowski-Gintowt, B., *Greek-Macedonian Nomenclatural Dispute and its Impact on European Security*, [in:] *Modern Research Trends of Young Scientists: Current Status, Problems and Prospects*, eds. M. Baranowska-Szczepańska, M. Gołaszewski, Poznań 2012.
- Dziewiałtowski-Gintowt, B., *Wpływ kryzysu ukraińskiego na sytuację społeczno-polityczną Macedonii w latach 2014-2016*, [in:] *Polska-Rosja. W świecie globalnych przeobrażeń*, eds. D. Jarnicki, A. Piskorz, Warszawa-Siedlce 2018.
- Graan, A., *On the politics of „Imidż”: European integration and the trials of recognition in postconflict Macedonia*, „*Slavic Review*” 2010, no. 69 (4).
- Karadzowski, M., Adamczyk, A., *Najważniejsze problemy Macedonii w procesie integracji z Unią Europejską*, „*Studia Europejskie*” 2015, no. 2.
- Koszel, B., *Niemcy wobec greckiego kryzysu finansowego (2009-2015)*, „*Przegląd Politologiczny*” 2015, no. 4.
- Kowal, P., Orzelska-Stączek, A., *Inicjatywa Trójmorza: geneza, cele i funkcjonowanie*, Warszawa 2019.
- Macedonia faces 12-month wait for EU accession talks*, <https://www.ft.com/content/cf67a85c-7965-11e8-bc55-50daf11b720d>.
- Mavromatidis, F., *The Role of the European Union in the Name Dispute between Greece and FYR Macedonia*, „*Journal of Contemporary European Studies*” 2010, no. 18 (1).
- Orzelska-Stączek, A., *Inicjatywa Środkoeuropejska a Trójmorze – odmienne koncepcje współpracy w Europie Środkowo-Wschodniej*, „*Studia Polityczne*” 2018, vol. 46, no. 1.
- Paszkiwicz, J., *Problem konsolidacji współczesnego państwa macedońskiego w kontekście jego aspiracji do Unii Europejskiej*, „*Slavia Meridionalis*” 2012, no. 12.
- Paszkiwicz, J., *Problem macedoński w przetargach politycznych na Bałkanach w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku*, „*Balkanica Posnaniensia. Acta et studia*” 2009, vol. XV.
- Reef, P., *Macedonia’s Colourful Revolution and the Elections of 2016. A Chance for Democracy, or All for Nothing?*, „*Südosteuropa*” 2017, no. 65 (1).
- Sienkiewicz, M., *Koncepcja Trójmorza w polityce zagranicznej Polski po 2015 r.*, „*Dyplomacja i Bezpieczeństwo*” 2016, no. 1 (4).
- Stawowy-Kawka, I., *Albańczycy w Macedonii 1944-2001*, Kraków 2014.
- Stawowy-Kawka, I., *Problem albański w Republice Macedonii*, „*Prace Komisji Środkoeuropejskiej PAU*” 1996, vol. IV.
- Stawowy-Kawka, I., *Republika Macedonii i Macedończycy w greckiej polityce po 1991 roku*, [in:] *Macedoński dyskurs niepodległościowy. Historia, kultura, literatura, język, media*, eds. I. Stawowy-Kawka, M. Kawka, Kraków 2011.
- Stawowy-Kawka, I., *Rola porozumienia ochrydzkiego w stabilizacji sytuacji politycznej na Bałkanach*, [in:] *Między wielką polityką a narodowym partykularyzmem*, eds. J. Kiwerska, B. Koszel, Poznań 2002.

- Stępniewski, T., *Inicjatywa Trójmorza: uwarunkowania geopolityczne i nowy model regionalnej współpracy*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2.
- Szczerski, K., *Utopia europejska. Kryzys integracji i polska inicjatywa naprawy*, Kraków 2017.
- Ukielski, P., *Inicjatywa Trójmorza w polskiej polityce zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2018, no. 2.
- Vankovska, B., *David vs. Goliath: The Macedonian Position(s) in the So-called „Name Dispute” with Greece*, „Südosteuropa. Zeitschrift für Politik und Gesellschaft” 2010, no. 3.
- Vankovska, B., *Social Movements and Protests in Macedonia. Between State-Building and Popular Demands from Below*, „Security Dialogues” 2015, vol. 6, no. 2-1.
- Wilk, D., *Polityka rządu wobec organizacji pozarządowych w latach 2008–2016 a kryzys polityczny w Macedonii*, „Studia Politologica Ucraino-Polona” 2017, no. 7.
- Wiśniewski, B. *et al.*, *Trójmorze – nowy instrument w polskiej polityce zagranicznej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2017, no. 4 (71).

Bartosz Dziewiałtowski-Gintowt – dr historii, wykładowca w Wyższej Szkole Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu. ORCID: 0000-0002-4546-4031

